

Blanka Hemelíková

PALEČEK MEZI DICKENSEM A SAPHIREM (K TEMATICE PRVNÍHO ČESKÉHO SPECIALIZOVANÉHO ČASOPISU PRO HUMOR)

Humoristická próza měla před rokem 1830 v porovnání s jinými žánry v časopisech spíše okrajové místo. Redaktoři ji do beletristických příloh přidávali pro zpestření, jako jakýsi dodatek; tiskly se zejména drobné humoresky a anekdoty (KUSÁKOVÁ 2003: 14–16; KUSÁKOVÁ 2005: 375). Větší rozmach humoristické produkce nastává na začátku čtyřicátých let. Tehdy se začal uspokojivě rozvíjet český společenský život a programy vlasteneckých zábav vyžadovaly přísun zábavné poezie i prózy (KOČÍ 1978: 400). Rovněž čtenáři časopisů měli zájem o humoristické povídky, ale „*článeček humoristický v některém týdeníku byl vzácnou pochoutkou*“¹. Jinde v Evropě již existovala specializovaná humoristická periodika, například ve Vídni vycházel *Humorist* Moritze Saphira. Český časopis tohoto typu však chyběl až do roku 1841, kdy se objevil *Paleček*.

Jeho vznik inicioval František Hajniš, který k redigování nového titulu přizval Františka Jaromíra Rubeše a Václava Filípka. Po sedm příštích let naplňovali redaktoři časopis svými příspěvky povětšinou sami. Příležitostnými jednorázovými přispěvateli se stali Josef Kajetán Tyl, Josef Burgerstein, Ferdinand Kop a Jan Možný. Je nicméně třeba podotknout, že povídky i verše byly v *Palečku* často podepsány šiframi nebo se tiskly anonymně. *Paleček* vycházel nepravidelně, od roku 1841 do roku 1847 se objevilo celkem 19 sborníčkových svazků. Od jedenáctého svazku mizí z redakce Hajniš; předělem ve vývoji je pak zřejmě rok 1845, kdy z Prahy odchází Rubeš, jenž tehdy již „*psaní omezoval a začal se věnovat právnické profesi*“ (MACH 2002: 78). Pro dva poslední svazčky z let 1846 a 1847 to znamenalo ztrátu hlavního autora. Díky obrovské popularitě vycházel *Paleček* od druhého svazku v nákladu čtyř tisíc výtisků (VUČKA 1963: 13).

Rubeš, Filípek a Hajniš byli pro dotyčný podnik patrně těmi nejhodnějšími osobami: všichni od třicátých let publikovali po existujících časopisech různé humoristické žánry²; Rubeš dokonce vydal v roce 1837 knižní sbírku humoristických

1 K.S. (= Karel Sabina): „Paleček a jeho doba“, *Světozor* 3, 1869, č. 39, s. 319.

2 F. J. Rubeš publikoval v *Květech*, kde například v roce 1834 otiskl humoresku *Sladovnický mládek*. František Hajniš otiskl v *Květech* v témže roce humoresku *Mlynářského krajánka dopis nevěrné milé*, Václav Filípek pomáhal J. K. Tylovi v redakci *Květů* a samostatně přispíval i do *Květů*, i třeba do *Vesny*. Společně se sešli v prvním ročníku almanachu *Vesna* v roce 1837. Rubeš tu otiskl deklamovánku *Květinováka*, Filípek humoresku *Masopustní láska* a Hajniš prózu *Životopis starého kabátu*.

básní *Deklamovánky a písně*. Měli tedy představu o tom, jaký charakter a funkci nově vznikající česká původní humoristická literatura může a má mít. Společnými silami vytvořili z *Palečku* tribunu, která významně podněcovala původní humoristickou beletrii a přitom i vyvíjela tlak na její podobu, témata a žánry.

Časopisu nebyla dosud věnována odpovídající pozornost. V odborné literatuře je sice připomínán, ale buď ve formě všeobecně pojatého přehledu, nebo zmínkami v kontextu jiné problematiky. Kromě stručného slovníkového hesla v *Lexikonu české literatury*³ neexistuje o *Palečku* žádná novější specializovaná studie. Dosud nejpodrobněji o něm pojednal Jaroslav Tax v rámci historického přehledu satiry od počátku národního obrození do roku 1848. Konstatoval, že časopis „*položil základy novočeskému humoru jako samostatnému beletristickému žánru*“ a „*dovršil jeho počátky*“; zároveň mu vytkl jistou nedostatečnost – to, že se „*nepřiklonil k vyššímu humoru*“ (TAX 1959: 24, 23). V kontextu obrozené časopisecké beletristiky vyvstává každopádně *Paleček* jako novátorský časopis, fórum dobového vtípu s rozhodujícím vlivem na rozvoj české humoristické prózy, určené ovšem širokému čtenářskému okruhu.

Zde se po stručném náčrtu zaměření časopisu soustředíme na to, jaké byly žánrové a tematické dominanty v *Palečku* publikované prózy a s jakými podněty z kontextu soudobé evropské kultury se přispěvatelé časopisu vyrovnávali.

Na začátku čtyřicátých let byla čtenářská základna stále malá, publikum pro literární humor bylo třeba hledat ve středních vrstvách měšťanstva, které se tehdy dynamicky rozvíjelo a obecně stálo v centru zájmu časopiseckého podnikání. *Paleček* se tak připojil ke kultuře českého *biedermeieru*. Jeho autoři usilovali o takový typ humoristické prózy, která by spojila zábavnost s osvícensky výchovnou tendencí a jen okrajově vyjadřovala tendenci vlasteneckou. V zájmu ničím nekomplikovaného humoru navíc autoři přídatnou didaxi často zcela opouštěli.

Programové prohlášení v prvním svazku *Palečka* není zcela jednoznačné, lze z něj však vysoudit, že autoři akcentovali laskavý, jen mírně káravý humor; ironii se chtěli vyhýbat a na satiru mysleli jenom okrajově. Kritériem mediokrity zavazovala nový časopis i recenze na první svazek, otiskovaná v *Květech*. Vycházela z toho, že se *Paleček* bude řídit podle předpokládaného měšťanského čtenáře, který je přece jenom méně sofistický než měšťanský čtenář jinde v cizině. Ironičtější nebo náročnější humor proto recenzent ze zaměření *Palečka* vyloučil:

[...] mylí se ovšem, kdo v něm snad Jean Paulův humor nebo Sternovu satiru očekává, chraniž Bůh, takový nebude, takový nemůže, takový nechce a nesmí být, má-li se do hodně mnohých rukou dostat.⁴

³ Autorkou hesla je Květa Sgallová (LEXIKON 2000: 757).

⁴ Srov. *Květy* 8, 1841, č. 9, s. 83; cit. dle TAX (1959: 23).

Dokladem průkopnického postavení časopisu může být nedostatek měřítek pro jeho hodnocení, které kritika konstatovala o málo později:

Rozličné bylo přátel očekávání před- a rozličné posuzování po vyjití tohoto čas po čase vyskytujícího se „milovníka žertu a pravdy“. Zde onde již také písemně se o tom slovíčko prohodilo; avšak zdá se, že ani chvalořečníci ani karatelé úplně a z gruntu nevěděli, co psátí mají, jakož se vůbec podobá, že sami vydavatelé semotam ještě se potácejíce, pravou, na myslí jim snad tanoucí cestu pro *Palečka* teprve hledají. Že ji najdou, nemáme pochybnosti.⁵

Struktura každého svazku časopisu byla ustálená. Texty nebyly v *Palečku* doprovázeny ilustracemi, ale na frontispisu každého svazečku vycházel „veselý“ obrázek doplněný popiskem (připomínal kreslenou anekdotu). Územ tehdejších časopiseckých ilustrací byla krajinomalba a rytina, naproti tomu *Paleček* přinášel figurativní vyobrazení, zachycující určitou komickou či bizarní situaci. Svazek byl rozdělen na volnou beletristickou část (poezie a próza) a část věnovanou stálým rubrikám *Všeličehochuť*, *Oznámení*, *Kukátko*, kde se objevovaly drobné formy jako aforismus, vtip, hádanka a slovníkové heslo. Sem lze zařadit i Rubešův *Stoletý kalendář*, parodující sloh kalendářových publikací.

ŽÁNRY

Časopis se vyznačoval širokým žánrovým rejstříkem. Kromě toho, že shrnoval obvyklé humoristické žánry své doby, lze na jeho stránkách pozorovat i hledání forem nových. Těžiště *Palečka* představovaly prozaické útvary (humoristické deklamovánky, které také přinášel, leží zde mimo náš zájem). Byla to zejména humoreska, dále črta, povídka vztahující se k vyobrazení z frontispisu a tzv. besední čtení.

Besední čtení představovalo ve čtyřicátých letech žánrové novum české literatury: šlo o obdobu deklamovánek, o útvar určený k předčítání na společenských zábavách vlastenecké společnosti; mohla to být humorně stylizovaná úvaha o jednom či několika tématech, popřípadě humorným stylem vypracovaná přednáška (příkladem besedního čtení je např. F. J. Rubeš: *Předmluva, pomluva a domluva, Paleček*, sv. 11, 1843). Je zřejmé, že na rozšíření tohoto útvaru měl vliv i zmíněný vídeňský satirik Saphir, který s humoristickými přednáškami objížděl evropská města.

Humoresky psal v *Palečku* systematicky jediný autor, F. J. Rubeš: otiskl jich zde celkem dvanáct. Rubešova humoreska je lokalizována do pražského či maloměstského prostředí, hrdinové pocházejí ze středních vrstev, jsou to měš-

⁵ Z anonymní recenze čtvrtého svazku, *Květy* 8, 1841, č. 21, s. 82.

tané, drobní řemeslníci, ale i soukromí učitelé, školští pomocníci a nepatrní úřednickové. Ve výstavbě se vychází z obvyklých dobových postupů: autor se zaměřuje na současnou problematiku a přitom mísí sentimentální postupy dějové motivace s realistickými prvky v popisu prostředí a postav. Okolní autory Rubeš převyšoval schopností evokovat atmosféru prostředí, zejména specifického prostoru hospůdek, mlýnů a pivovarů, dovedl navodit harmonii a dobrý konec. Jeho humoreska má složitější děj a kompozičně je sem často vložen cestovatelský motiv. V naraci využíval Rubeš moderních způsobů, například sternovského vypravěčského gesta, kdy je vypravování přerušováno vstupy autorského vypravěče. Ten navazuje kontakt se čtenářem, oslovuje ho, případně odbočuje od děje v úvahových pasážích, cituje z žertovných textů populárních i lidových písniček. Příznačná byla pro Rubeše „listová forma“, která se stala jeho téměř nejfrekventovanějším postupem. Na ní se zakládaly četné povídky v dopisech. Rubeš pro ně vymyslel postavu žertovného pisatele, pana Liliho (např. *Smutné vyrazení ve Hvězdě, Paleček*, sv. 5, 1842; *Blahosti tanečních škol*, sv. 17, 1846), který byl údajně dobovým čtenářům znám obdobně jako Will Honeycomb z Addisonova *Spectatora* (srov. NOVÁK 1905: 224). Také jazykové prostředky zaměřoval Rubeš ke komickému účinku. Využíval slovního humoru, zejména kalambúrů, jimiž inovoval styl české humoristické prózy. V dialozích jeho hrdinové často používali vtipné příklady lidové frazeologie.

Nejzajímavější typ povídky představovaly v *Palečku* **texty svázané s titulní ilustrací časopisu**. Vycházely pravidelně na konci čísla, s žertovným titulem à la *Kratičké vzadu přitisknuté vysvětlení maličkého zpredu přilepeného vyobrazení*. Komentovaných ilustrací užívala v Evropě od dvacátých let knižně publikovaná zábavná beletrie, která se k nám dostávala v překladech (a samozřejmě i původních edicích). *Paleček* tento typ ilustrování pro své potřeby vlastně adaptoval: z kresleného „vtipu“ a jeho povídkové explikace učinili redaktoři jakousi „vnitřní obálku“ každého svazčku. Nejčastěji šlo o povídku humoristicko-satirickou, jejíž první část byla úvahová, poté následoval příběh a ten byl zakončen explicitně vyslovenou „morálkou“, ponaučením. Autor vstupoval do děje povídky, oslovoval čtenáře a vedl s ním dialog. Tak například ve „*Vysvětlení obrázku zpredu přiloženého*“ (sv. 10, 1843) pisatel kritizoval podléhání dámskému módnímu trendu – šlo o široké vyztužené sukně. Didaktický zápal vedl autora k pointě:

Ano, spanilé milostenky, vezměte si z tohoto smutného vyobrazení výstrahu, nechte reifroků; reifrok není nic jiného nežli škrobená lež, kterou krejčí s bednářem udělal, opusťte lež a přidržte se staré pravdy; s pravdou člověk nejdál dojde.⁶

6 *Paleček*, sv. 10, 1843, s. 60.

Jako dynamický žánr se v časopise projevovala **črta**, útvar v českých periodikách oblíbený od dvacátých let (KUSÁKOVÁ 2003: 63). V *Palečku* se zaměřovala na výsek všedního života, na hrdiny třeba i z okraje společnosti, na typické představitele určité společenské vrstvy. Často šlo o satiricko-moralistní „povahopisné črty“, psané ve vážném i ironickém tónu. Autoři kombinovali charakterové líčení, scénky a úvahy; reflektovali též sociální poměry, bídu a život chudiny: tak je tomu například v črtě F. J. Rubeše *Flamendr* (sv. 7, 1842), v črtě *Bradýř* (sv. 8, 1843) či v črtě Václava Filípka *Hadrářka* (sv. 15, 1847). Dalším typem postavy byl zástupce arivizujícího měšťanstva, „*třídy lidí, kteří dělají pány*“⁷.

Počátkem čtyřicátých let byly již u nás nepochybně známy črty Charlese Dickense (*Sketches by Boz*, 1836), které se právě tehdy začaly překládat do češtiny.⁸ Přímý ohlas anglického autora v *Palečku* nenalzáme; nevyšel tu ani veselý intimní obrázek rodiny a křtin, ani domácího divadelního představení atd. Vysvětlujeme si to tím, že moralistní intence prací v *Palečku* a vliv německy psané literatury, jehož se dotkneme dále, stály dickensovským impulzům v cestě. S Dickensem nicméně mohl – třeba zprostředkovaně – souviset Rubešův zájem o přesnou studii všedního života v Praze. Připomínáme Rubešovu humoresku *Ostří hoši* (sv. 8, 1843) a vykreslení pěvecké zábavy v hospodském společenství, které se blíží Dickensově obrázku hostince a „harmonického shromáždění“ v črtě *Londýnské ulice v noci*. Rubeš také sdílí s Dickensem sklon k jadrnému popisu komického zevnějšku karikované postavy (připomeňme „rozštemované oči“ pana Cvrčka v Rubešově humoresce *Ostří hoši* a šilhání pana Karla v Dickensově črtě *Křtiny*).

TEMATIKA

Rozloha témat uplatněných v *Palečku* je dosti široká, dominant měl časopis v tomto směru hned několik. Vcelku byl v publikované próze zřejmý zájem o současnost a o každodenní život (humor jak známo v literatuře vždy otevírá prostor pro ztvárnění aktuálního světa).

Nad obrázky povahových vad v úhrnu publikované beletrie převažovaly obrázky společenského života měšťanstva a nedostatků této vrstvy jako celku. Nešlo tu o satiru, spíše o humor se zastřenou didaxí. Z povahových vad si autoři rádi vybírali slabosti ženské duše: tematizovala se marnivost, nestálost, ale i třeba názor, že společenské radovánky mají přednost před domácností (takový názor byl samozřejmě hodnocen jako pomýlený).

⁷ Rubeš, F. J.: „Druhé psaní po slavnosti ve Hvězdě“, *Paleček*, sv. 6, 1842, s. 37.

⁸ První překlad Bozovy črty se u nás objevil v *Květech* v roce 1842, ve zčeštění K. Zbraslavského (*Trousílkovic v Karlových Varech*, orig. „The Tuggses at Ramsgate“).

Největší váhu mělo v *Palečku* téma společenských mravů drobného měšťanstva. Na ně zaměřil svou pozornost F. J. Rubeš, a to zejména v humoreskách s venkovským hrdinou, který se snaží zakotvit v Praze. Líčil v nich zábavy velkoměsta, situace výletů, prostředí hospod. Zde se zesměšňovala hlavně společenská přetvářka, neupřímnost, „opičení se po druhých“, snaha zdát se lepším a získat tak společenské ocenění a postavení. Oblíbenou komickou figurou byl hejskek a snob: tak je tomu například v Rubešově humoresce *Smutné vyražení ve Hvězdě* (sv. 5, 1842). Zesměšnění se v *Palečku* dostávalo také drobnému měšťákovi, který opovrhuje prostou prací a touží „být nóbl“. Snahu dosáhnout lesku, vyhrazeného nobilitě, pojímá nepodepsaný autor jako rodící se falešný ideál středních vrstev (tak je tomu v humoresce *Poslední knoflík*, sv. 19, 1847). S tím souvisela vedlejší témata, na která reagovala již satira v časopisech desátých a dvacátých let, tak například peněžní morálka jako „společenský produkt doby“ (KUSÁKOVÁ 1996: 67). I v *Palečku* se zesměšňovala bláhovost lidí, kteří se žení pro peníze, zobrazovala se nezaviněná chudoba⁹, žertovalo se o špatném hmotném zajištění vlasteneckých literátů.

V souvislosti s vlastenectvím tematizovali přispěvatelé *Palečku* zejména dva hlavní problémy: na jedné straně národní neuvědomělost, na druhé straně vlastenectví povrchní. Obě témata byla ovšem spíše v pozadí zájmu časopisu, objevovala se v dílčích glosách nebo ironických narážkách.¹⁰ Ojediněle se v časopise objevila kritika přízemnosti českých středních vrstev, naznačující i problém české malosti obecně. Bylo to v povahopisné črtě *Bradýř* – není tedy náhodou, že ji Jaroslav Tax pokládal za „*ojedinělý pokus o »vyšší humor«*“ v *Palečku* (TAX 1959: 23). Črta poukazovala na nezájem obyčejného člověka o veřejné dění. Jako by se tu předjímalý názory Karla Havlíčka o nedostatku vyšších životních ideálů a politické pasivitě širokých vrstev.¹¹ Citujeme ze závěru (črta vyšla anonymně, napsal ji zřejmě František Hajniš nebo Václav Filípek):

Holení považuje [bradýř] za jedinou úlohu živobyetí svého, [...] že se mu na hrob může dáti nápis: narodil se, holil brady a umřel.¹²

Důležitým terčem humoru se v tematickém okruhu vlastenectví stávala literatura – neobratná vlastenecká tvorba a literární manýra. Z frekvence tématu lze usuzovat na početný okruh čtenářů časopisu s vysokým stupněm povědomí o dobové literární situaci, který jim umožňoval bavit se podobnými meta-

9 Srov. Filípek, Václav: „Hadrářka“, *Paleček*, sv. 15, 1844, s. 39.

10 Srov. Filípek, Václav: „Několik obrázků z kukátka Palečkova“, *Paleček*, sv. 4, 1842, s. 57.

11 Srov. Havlíček, Karel: „Jelikož jsme módisté“, *Česká včela*, 21. 10. 1845, s. 341.

12 *Paleček*, sv. 8, 1843, s. 50.

literárními narážkami. V souvislosti s tím se, byť vzácně, uplatnil v časopise i princip parodické stylizace a s ním poloha čistého „humoru pro humor“, je- muž je výchovná tendence zcela cizí.

Karikaturou dobového literárního života byla črta *Naše bratrstvo* (sv. 5, 1842). Napsal ji zřejmě František Hajniš: soudíme tak z toho, že připomíná jeho parodii na vesnické milostné příběhy *Souchotiny*, která vyšla v pozdější sbírce *Kopřivý* (1853). V rámci ironického výkladu o činnosti bratrstva vlasteneckých básníků (zahrnující též tvorbu vhodných pseudonymů) se nejprve pa- roduje básnictví:

Náš krasochutný Kvasolib dělal písně v duchu národním, jakž toho času vůbec v litera- tuře naší zuřily. A byl to chlapíček! Písně, jako jsou:

Na rybníčku plave kachna / Má milá se koupá – ... ty mu byly hračka.

Následně se paroduje vlastenecká dramatika, a to ukázkou ze „*smutnohry Kajicný Bivoj aneb Divoký vepř – rukojmí lásky*,“ která „*bylat, jakož od vlastenecké- ho básníka jinak očekávati nelze, z české historie*“:

Divadlo představuje skvostný salon kněžny Kaši, dcery nebožtíka vojvody Kroka. Vlevo i pravo turecké divány a stolečky s čínskými figurkami. Mezi nimi platinový zvoneček. Na- zad houpají se ve stříbrných klecích dva papouškové a zpívají dueto: Já do lesa nepojeđu. Vprostřed visí veliká argántická lampa s desíti cilindrami. Pět jich svítí bíle, pět červeně.

Výstup 54

Kaša sedí vpravo u stolku v červené mantile s bílou kapucí. Je zamýšlená – ale nic ne- myslí. Před ní leží Český almanach na rok 1842 a několik archů Včely. Ona do toho kou- cá – ale nic nevidí. Najednou vstane a zazvoní.

Výstup 55

Panoš. Předešlá.

Kaša. Jean!

Panoš. Madame!

Kaša. Sáně ven! Pojeđu!

Panoš. Diví se, dívá se – ale nic neříká a odejde.

Konečně se v črtě zesměšňuje i vlastenecká kritika:

Ano, jeden z nich [kritiků] se dušoval, „dass diese pikant-naive Simplizität in Gestal- tung des Dialoges und der Charaktere bei scenischer Regeneration sich als Präsentati- on eines echt nationellen Drama manifestiren wurde und einen pyramidalen Succes ha- ben müßte.

V jiných příspěvcích z *Palečka* se terčem humoru nebo satiry stávalo to, co autoři pociťovali jako výstřednost sentimentální nebo romantické povídky (zvláště vypjatá citovost, rozervanectví). Tak v povídce Ferdinanda Kopa *Nehody Barnabáše Šmejkal* (sv. 17, 1846) se čte:

[...] já se více neznám. Žalost opanovala mysl mou [...] paty chytají křeče, oči dostávají závrať a srdce? – Ó, to má díru, že by jím parovoz projeti mohl. Já jsem rozervaný [...]

V drobných nesýzetrových formách autoři odhlíželi od látky společenských či literárních konvencí a oddávali se volné hře žertu a humorné fantazie. V parodických žurnalistických rubrikách se odpichovali od osvícenské výchovnosti a racionality. V *Palečku* se dokonce objevila speciální rubrika *Nejnovější vynálezy*, kde se shazoval „*blahoplný rozum, osvěta a vynálezy*“:

V Anglicku vynalezl nejmenovaný pán deštník, tj. paraplé, jímžto se deset sudů i s pivem přikrýtí může, aby do nich nepršelo. NB. V Anglicku pršívá z většího dílu, jako u nás v Čechách, samá voda.¹³

Mechanikovi Syslovi, kterýž před několika lety v Praze flašinetle spravoval, a nyní v Severní Americe na své umělecké nástroje koncerty dává, poštětilo se vynaléztí brejle s mašinkou, kteráž dva celé kousky hraje, totiž: „Slepota je těžká věc“ na pravé oko a „Však nám tak nebude, až se oženíme“ na levé oko.¹⁴

PALEČEK A SAPHIR

První český humoristický časopis se orientoval na vlastní tvorbu redaktorů a přispěvatelů, překlady větších textů se v něm neobjevovaly, nebo alespoň nebyly přiznávány (i když byla řada příspěvků anonymních, nezdá se, že by některý z nich byl překladem nebo těsnější adaptací známější cizojazyčné práce). Otázka původnosti humoristické tvorby v *Palečku* a zejména jejich cizojazyčných inspirací tím však sama o sobě není rozhodně vyřešena. Je zřejmé, že redaktori bedlivě sledovali přinejmenším německý kulturní kontext a čerpali odtud klíčové podněty.

V *Palečku* samém se tak jmenovitě odkazuje na Moritze Saphira (1795 až 1858) a na jeho časopis *Humorist*, který vycházel ve Vídni od roku 1837. Povědomí o autorově práci mělo v Čechách delší tradici: Moritz Gottlieb Saphir byl u nás znám též jako přispěvatel beletristického časopisu *Der Kranz oder Erholungen für Geist und Herz*, který vycházel v Praze v letech 1821 až 1824; korespondence Františka Ladislava ČELAKOVSKÉHO (1907: 206) dokládá, že čeští

¹³ *Paleček*, sv. 1, 1841, s. 63.

¹⁴ Tamtéž.

spisovatelé časopis sledovali. Nadto časopis *Květy* také zaznamenal Saphirovu návštěvu v Praze v roce 1839, kam autor zavítal při svém přednáškovém turné po městech monarchie.¹⁵

V *Palečku* se ze Saphira objevily (kromě pointy v povídce *Vysvětlení obrázku*, sv. 13, 1844, uvedené slovy „*Jak Safír praví*“) přinejmenším dva překlady vtipů v rubrice *Všeličehochuť*.

Jedním z nich je tento ironický literární vtip:

Tak čtete ve vídeňském *Humoristu*, že v jistém hostinci jistého pána zastavil sklep- ník se slovy: „Hej, pane, ještě jste pivo nezaplátil!“ Načež onen vážně mu odpověděl: „Já jsem recenzent a spolu spisovatel lokálních frašek.“ Tu prý sklepník honem do kapsy sáhnul, řka: „Tu máte tedy dvougrošák a dejte se oholit.“¹⁶

Později čtete v *Palečkovi* (sv. 13, 1844, s. 54) hádanku: „*Dle Safira: rozdíl mezi zamilovaným a hladovým [...]*“.

O Saphirově vlivu se jako první zmínil Jan MACH (2002: 75). Náš pokus o bližší komparaci naznačuje, že Saphirovy práce měly vliv na celkovou podobu *Palečka*, a to po stránce tematické i formální.¹⁷ Zjevné paralely nacházíme v tematice: nejvíce v zesměšňování dobových zvyků a mravů, jako je všeobecný diktát módy či záliba v rébusech. *Paleček* převzal i téma snobismu: kde Saphir ironizuje vídeňský zvyk prokládat řeč povrchně osvojenými francouzskými výrazy, *Paleček* podobně zesměšňuje pražské „němčení“. Obdobně jako Saphir si *Paleček* střelí také z pokroku, techniky, vynálezů a z „ducha času“ vůbec. Po stránce žánrové Saphir i palečkovská tvorba hojně využívají drobných nedějových forem: humorně stylizovaných „hesel“, definic, „čtení“, aforismů, anekdot. Ze Saphira mohl *Paleček* převzít a rozvinout i specifickou slovní komiku založenou na kalambúrech, která v palečkovských prózách dominovala.

Pokud jde naopak o rozdíly, čeští autoři *Palečka* nenásledovali Saphira v jeho výsměchu *biedermeieru*. Zatímco ke klíčovým saphirovským tématům náleželo ironicky satirické odhalování „*idyl biedermeieru, jeho zdánlivé bezstarostnosti, procházek, výletů, jarmarku marnosti*“ (ZITZENBACHER 1965: 18), *Paleček* stejné náměty posouval do humorně zábavné polohy, postrádající určující tón kritického výsměchu. Byl to zejména F. J. Rubeš v humoreskách o radostech hlavního města, jenž Saphirovo téma společenského života a zábav *biedermeierovské* společnosti přebíral pouze jako rámec, v němž se poté jako na chyby, které

15 Srov. referát o jeho přednášce v *Květech* 6, 1839, č. 10, s. 79 (*Denní kronika*): „[...] humor jeho pověstný, ale ve Vídni úspěšnější“.

16 *Paleček*, sv. 7, 1842, s. 55.

17 Časopis *Humorist* nám bohužel není dostupný. Při komparaci vycházíme zejména ze souboru M. G. Saphir: *Ausgewählte Schriften* (Brünn, 1871).

vzbuzují srdečný smích, zaměřil na klamně zdání, lidskou ješitnost, pokrytectví a domýšlivost (např. *Druhé psaní po slavnosti ve Hvězdě*). Podstatu sobě blízkého směru dobové kultury – onu „zdánlivou“ „idylu biedermeieru“ – přitom Rubeš neatakuje. Hodnotí ji naopak pozitivně jako uspokojující projev národního života a uvědomění. Až v posledních svazcích *Palečku*, vydávaných po odchodu F. J. Rubeše z redakce, se objevuje, byť v náznacích a roztroušeně mezi aforismy a krátkými texty, také ostřejší satirické zesměšnění některých specifických rysů životního stylu biedermeieru, jako např. zahálčivosti a kavárenského života.¹⁸ Zde se dotýkáme obecnější vývojové tendence v *Palečku* otiskované prózy, kde je v souvislosti s Rubešovým odchodem patrné oslabování polohy dobromyslného humoru, jímž časopis na začátku proslul, a naopak zesilování polohy satirické.

ZÁVĚR

U čtenářů i kritiky byl *Paleček* zpočátku poměrně oblíben, jak tomu nasvědčuje nejen tón recenzí, ale i souborná reedice prvních sedmi svazčků u nakladatele Spurného. V průběhu dekády, v souvislosti s proměnou kritických měřítek a celého kulturního paradigmatu, se nicméně začal jevit i jinak. Karel Havlíček už pohlížel na humor v *Palečku* svrchu, vnímal jeho ráz jako „nízký“ či „konzumní“: „*Pivo jest hlavní závaží vtipu palečko-rubšovského*“ (HAVLÍČEK 1955: 184). Důvodem nebyl jistě jen nedostatek vtipu, ale právě jeho ráz. Havlíček časopis poměřoval svou vizí společensky kritické satiry s politickými cíli. Příčinu zániku *Palečka* je tak potřeba hledat ve vyčerpání původního programu zakladatelů (úbytku jejich energie ostatně odpovídá i klesající periodicita časopisu). Máme i pamětnické svědectví, že sám Rubeš reagoval na Havlíčkovy výhrady souhlasně:

„Uznal jsem, že má Borováček pravdu a sílu ji hájit,“ říkával Rubeš svým přátelům ve Skutici, „a také jsem šel do sebe, vážil jsem přísněji každou svou práci a tiskl jsem již málo a pak nic.“¹⁹

Uvažování zbylých redaktorů, Václava Filípka a Františka Hajniše, se zřejmě vyvíjelo odlišně. Po zániku *Palečka* se už nespojili pro další časopisecký podnik, ale pokusili se o obnovu *Palečka* každý zvlášť. Filípek na jeho volnou stavbu navázal sborníčkem *Turek na mostě pražském*, který vydal v roce 1851, Hajniš se vrátil k titulu svého časopisu ve spisku *Paleček První: Štěbetálek čili 100 žertovných anekdot* (1853). To by však již bylo téma pro další studii, týkající se *Palečkova* „života po životě“, aktualizacím jím založené tradice v dalším vývoji českého humoristického časopisectva.

18 Srov. Filípek, Václav: „Ústavy k zabíjení času“, *Paleček*, sv. 19, 1847, s. 54.

19 Srov. z Finberka, Jan Václav [= J. V. Svoboda], *Rubešovo přátelství k Havlíčkovi*. Německý Brod, vydavatelské družstvo „Havlíček“ 1926 (cit. dle TAX 1959: 24).

LITERATURA

ČELAKOVSKÝ, František Ladislav

1907 *Korrespondence a zápisky F. L. Čelakovského I. Dopisy z let 1818–1829*, ed. František Bílý
(Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

HAVLÍČEK, Karel

1955 *O literatuře* (Praha: Československý spisovatel)

KOČÍ, Josef

1978 *České národní obrození* (Praha: Svoboda)

KUSÁKOVÁ, Lenka

1996 „Prozaická satira v českých časopisech 10. a 20. let 19. století“, *Estetika* 33, č. 3–4, s. 64–70

2003 *Krásná próza raného obrození v českých časopisech, almanaších a beletristických přílohách novin z let 1786–1830. Díl 1, 2* (Praha: Karolinum)

2005 „Komentář“, in *Zábavné povídky raného obrození* (Praha: NLN), s. 356–376

LEXIKON

2000 *Lexikon české literatury. Díl 3, sv. 2 (P–Ř)*, red. Jiří Opelík (Praha: Academia)

MACH, Jan

2002 „Václav Filípek (1811–1863)“, in *Jihočeský sborník historický*, sv. 71, s. 69–78

NOVÁK, Arne

1905 „Životní a kulturní pozadí české novelistiky let 40. a 50.“, in *Literatura česká devatenáctého století. Díl 3, část 1* (Praha: Jan Laichter)

TAX, Jaroslav

1959 „K vývoji obrozené satiry“, in *O české satire*, red. František Buriánek (Praha: SPN), s. 9–37

VUČKA, Milan

1963 „Vyprávění o Palečkovi“, *Dějiny a současnost* 5, č. 2, s. 13

ZITZENBACHER, Walter (ed.)

1965 *Moritz Gottlieb Saphir – Halbedelstein des Anstosses* (Graz – Wien – Köln: Stiasny Verlag)